

Sahte evrensellik ve dışlamanın jeopolitiği: İslâm örneği

Richard FALK

24-26 Mayıs 1996 tarihinde Princeton Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde, Modern Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya Bölgelerarası Çalışmalar Kurumu tarafından düzenlenen bir konferans için hazırlanan bir makale taslağı.

Ayrıntılardan Genellemelere: İslam'ın İnsana Bakışı ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nin Mukayeseli bir Perspektifte Ele Alınışı.

I. Bir İnsan Hakkı Olarak Medeni Katılım

“Tanrılarla Devletin Birbirlerini Mahvettikleri Savaş” (Twilight of the Gods) adlı eserinde Nietzsche, modern düşüncede Soucrates’i ilginç kılan şeyin, onun düşünce yapısı ve metodu değil, aksine böylesine saçma ve banal fikirleri Atinalılar’ın oldukça ciddiye alışlarının sosyal açıdan son derece önemli oluşuydu. Ben, Huntington’un çatışma tezine de aynı gözle bakıyorum. İlginç olan, makul görünmeyen basit argümanın kendisi değil, aksine bunun dünyada uyandırdığı yankıdır. George Kenran’ın meşhur “X” makalesi de dahil olmak üzere, bu derece okuyucu kitlesine sahip olan böylesine kısa bir çalışmayı hatırlamıyorum. Bu yazının üzerinde durduğu temel soru şudur: Bu yankı, bizim için ne ifade etmektedir?

Ben, bu yankının bu konferansın temasıyla yakından alakalı olduğunu düşünüyorum. Açıkça belirtmek gerekirse, bundan kastettiğim, etkili bir siyasi, ahlaki ve psikolojik temele dayalı “medeniyetçi” kimliğin, tarihin şu devrinden hegemonyacı, tekeli ve modern dünya düzeyinde devletin vazgeçilmez rolüne dayalı **devletçi** kimliğe çok yönlü bir şekilde meydan okuyuşudur. Huntington’ın başlangıç noktası da aynı şekilde kavramsaldir. Huntington’a göre, insanlık tarihinde, topluluk kimliğinin en mühim birimi, bugün bizim anladığımız şekliyle devlet değil, “medeniyet” idi. Devletin bu meyanda önem kazanması ise, ancak son yüzyıllarda mümkün olabilmiştir. Birçok düşünür gibi, Huntington da devlet kurumunu zayıflama süreci içinde görüyor. Ancak bunların aksine, Huntington, ortaya çı-

kan realiteyi “global bir köy” veya daha dinamik bir “globalleşme” süreci olarak değil; medeniyetler arası bir realite olarak algılıyor.¹ Huntington’a göre medeniyet kimliğinin yeniden ortaya çıkışı, her şeyden önce yeni bir dünya düzeni ile neticelenecek olan jeopolitik çatışma alanlarının yeniden şekillenmesini ifade etmektedir. Bugünkü siyasi aktörler arasındaki münasebetlerin ışığında, benim şahsi düşüncem - dünya düzenine karşı en realist yaklaşımların bile entellektüel geçerliliğini sorgulamakla birlikte Huntington’ın düşüncesi kadar kat’i değildir. Egemen devletlerin münasebetlerine dayalı bir dünya düzeni ikame etmesi açısından küreselleşmenin bilhassa ekonomik ve kültürel boyutları gibi değişik boyutlarının hayati öneme haiz olduğuna kaniyim. Bununla birlikte, Huntington’ın medeniyetler arası ilişkilerin bir dünya düzeni telakkisi ve bilhassa insan hakları konusunda giderek önem kazandığı şeklindeki görüşüne katılıyorum. Fakat, bunun sadece bir kültürel görecelik (cultural relativism) veya uluslararası insan hakları standartları ve muameleleri lehinde üretilen evrensel iddialara meydan okuyuş ile ilgili olmadığını da belirtmek isterim. Bunun için, diğer faktörleri gözardı etmemek gerekir.

Benim asıl kaygım, bugünkü insan hakları uygulamalarının Batılı olmayan medeniyetler eve bilhassa İslam’a karşı katılım hakları konusundaki ayrımcı tutumun sebep olduğu aksaklıklardır. Ben, burada kurulu insan hakları düzeninin nasıl olduğunu anlatacak değilim. Benim asıl vurgulayacağım nokta, dünya düzeninin yapı taşı olan yetkili kurumlarda, işlemlerde ve fiillerde doğrudan veya dolaylı olarak katılım hakkının insan hakları içindeki önemine yöneliktir. Bu perspektifin her bir unsuru, bir kısım açıklamaları gerektirir ve bu da çoğu zaman yoruma açıktır. Konuyu bu açıdan ele alırsak, “Kurulu dünya düzeninde İslam bu ayrımcı politikaların nasıl kurbanı olmuştur?” sorusu akla gelir. Eğer durum bundan ibaretse, insan hakları kapsamına girdiği var sayılarak ele alınan sorunların mahiyeti nedir? İnsan haklarına medeniyetler seviyesinde nüfuz edilirse, bu haklar, hangi kurumlar aracılığıyla ve nasıl geçerli sayılıp uygulanacaktır? Uluslararası hukuk, dünya düzeni kurumlarında ve işlemlerinde medeniyetler arası hakkaniyete dayalı bir yapıyı kurma işlevi görebilir mi?

Bu konudaki kalkış noktamı, küresel hakimiyetin dinamikleri ve İslam dünyasının ortak, sembolik ve müstakil kaygılarıyla yakından ilintili olan

1. Bu görüşün menşei, elbette Huntington’a dayanmamaktadır. Daha önce, bir çok düşünür tarafından medeniyetler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Medeniyet gerçeğini harikulade bir şekilde gözler önüne seren isim, Fernand Braudel’dır. Bkz. “*The Mediterranean and The Mediterranean World in the Age of Philip II*” (New York: Harper Collins, 1972, orijinal baskı: Fransa, 1949, düzenlenmiş baskı: 1966), 545-596; Arnold Toynbee’nin şaheseri *A Study of History*; Yükselen İslam’ın etkisine karşı menfi bir yaklaşım için bkz. Adda B. Bozeman, *Politics and Culture in International History* (New Brunswick, NJ: Transaction, 2. baskı, 1994), bilhassa XIX-XXI, İslami hareket ve perspektife müsbet bir bakış açısı için bkz. Ahmet Davutoğlu, *Civilizational Transformation and the Muslim World* (Kuala Lumpur, Malaysia: Mahir Publications, 1994).

“dışlamanın jeopolitiği” ne atıfta bulunarak açıklığa kavuşturabileceğim kanısındayım. Böyle bir terminolojiyi kullanarak, Batılı liderler arasında bu dışlayıcı hedeflere erişebilmek için gizli anlaşmaların olduğunu veya tutarlı ve kasıtlı bir düzenlemenin olduğunu söylüyor değilim. Gerçekten de, dışlamanın gerçekleşmesi büyük ölçüde “sahte evrenselliğin” (false universalism) bir sonucudur. Bu sahtelik, müstakil sonuçlar ve bu sonuçlara nasıl erişildiği konusunda özel koşulları genel koşullarmış gibi dikte etmenin bir ifadesidir.

Kültürel yapıcılığın (cultural constructivism) dikenli yoluna girmeksizin, bu sahte evrenselliği, Aydınlanma Projesi’ne (Enlightenment Project) bağlama temayülü içindeyim. Dilde, fikirlerde, diplomatik üslupta ve temsil kurallarında etkisini hissettiren bu “akılcı proje”nin semeresi geliştirdiği temsil kuralları ile, kökeni uygun bir şekilde -fakat gelişigüzel olarak- 1648’deki Westphalia Barışı’na dayandırılarak, küresel bir egemen, seküler ve mahdud (territorial) devlet anlayışı olmuştur. Bu gelişme, Stephen Toulmin’in *Cosmopolis* adlı kitabında ikna edici bir tarzda ele alınmıştır. Toulmin’de, devlet hakimiyeti devresinin artık miadını doldurduğunu kabul etmektedir. Fakat o, bunun neticesinin, Ortaçağ Avrupası’nın dünya düzenini andıran şekilde medeniyetler arası, örtüşen ve kesişen kimliklerin doğruacağı karmaşık bir yapıdan ziyade, küresel hümanizmin nihai zaferi olacağı görüşündedir.²

Benim “sahte” diye nitelendirdiğim evrensellik, Batı medeniyetinin hegemonyasını gizlemek için kullanılan bir maskedir. Bu maske, onu takan ve seyreden arasındaki fark aşıkâr olmadığı sürece işe yaramaktadır. Batı’nın bu hegemonyası, onun siyasi, ekonomik ve hatta kültürel unsurlarının toplamının fevkindedir. Çünkü, bu hegemonya, medeni (ayırd edici fikirleri de içine alan) hafızaları, inançları, pratikleri, yanılığları, mitleri ve insan kimliğinin damarını oluşturan sembolleri de içerir. Halbuki, gerçek evrensellik, belli başlı dünya medeniyetlerinin hakkaniyete dayalı katılımını temin edecek normlara ve usullere dayanan bir dünya düzeninin oluşturulmasında aynılıklara yer verdiği gibi “manidar farklılıklar” a da imkan tanır.³ Dünya düzeninin yapı taşı olan medeniyetler arası hakkaniyet kıs-

2. Stephen C. Toulmin, *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity* (New York: Free Press, 1990). çağdaş dünya düzeni konusundaki diğer eserler için bkz. James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity* (Princeton: Princeton University Press, 1990); R.B.J. Walker, *One World/Many Worlds: Struggles for a Just World Peace* (London: Zed Press, 1988); Falk, *On Humane Governance: Towards a New Global Politics* (College Park, PA: Penn State University Press, 1995).

3. Bu “manidar farklılık” meselesi karmaşık görünse de, pratik olarak nisbeten basittir. Bu, haklar ve fırsatlar konusunda nisbi eşitlik, temel resmi otorite alanlarında temsil edilme ve statü hakkında, davranış normlarının uygulanmasında ve nükleer silahın yayılmasına getirilen yasaklar gibi yasaklama rejimlerinde eşit muameleye delalet etmektedir. Bir medeniyetin “büyük” diye nitelendirilmesi başlı başına bir sorundur.

tası, David Held, Daniele Archibugi gibi düşünürlerin “kozmpolit idare” (cosmopolitan governance) başlıkları altında inceledikleri konuya yeni bir boyut kazandırmaktadır.⁴

Benim buradaki gayem, farklılığın “özünü” veya göreceli (relative) faziletleri tartışmak değildir. Benim vurgulamaya çalıştığım nokta, İslam’ın medeni katılım (civilizational participation) hakkından mahrum bırakılışının bozulmaya yüz tutmuş kurumlar, çarpık pratikler ve algılayış problemlerinin doğmasına yol açmış olmasıdır. İslam’da da insan hakları sürecinin bir ögesi olarak demokratik bir ortamda müzakere edilmesi gereken medeniyet içi ciddi farklılıklar vardır. Bu tarihi dönemeçte, medeni kimlik, dünya düzeni kuruluşlarının ve işlemlerinin tartışıldığı platformlarda kendilerinin de “önemli bir zümre olarak kale alınmasını bekleyen 1 milyar aşkın Müslüman için bir vakıdır.⁵ Bu gerçeği destekleyen bir başka vakı ise, İslam hüviyetine sahip olan kişilerin şikayetlerini ve dileklerini gün geçtikçe gürleşen bir sada ile dile getirmeleri ve hala yaygın olan Batı tarzı kurumlara ve dünya düzenine ahlaki ve hissi açıdan kendilerini uzak hissetmeleridir. Fakat, bu insanlar, aynı zamanda dünya halkları arasındaki münasebetlerde barış ve adaletin tesisi için uğraş vermektedirler. En etkili, ikna edici ve dokunaklı Müslüman seslerden birisi olan ve aynı zamanda benim bakış açım teenni ile, ve eleştirel bir şekilde yaklaşan Chandra Muzaffer’in de bu konferansa iştirak etmesi gerçekten sevindirici bir olaydır.⁶

Benim bu makalede yapmaya çalıştığım, bu analizi insan hakları konusuyla doğrudan ilintilendirmektir. Bu konu ise ana hatlarıyla şöyledir: Bizler, uluslararası toplumun değer yapısının insan haklarına atıfta bulunularak açıklandığı bir zamanda yaşıyoruz. Bugün insan hakları söylemi - biraz karışık da olsa- ahlaki , siyasi ve legal alanlar gibi birbiriyle bağlantılı perspektifleri içinde barındırır. Fakat bu ilinti, hukuk’u yorumlayan ve uygulayan otorite tarafından yerine getirilen bağlayıcı kurallar ve standartların belirlenmesinde bir merhale olmaktan ziyade, istekler, şikayetler ve uy-

4. David Held, **Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance** (Cambridge, UK: Polity, 1995), bilhassa 219-286, Daniele Archibugi ve David Held, **Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order** (Cambridge, UK: Polity, 1995).
5. Burada “önemli” kelimesinde ısrar, psikolojik, siyasi, hukuki ve ahlaki bir değerlendirmeyi ifade etmektedir.
6. Bkz. Muzaffer, **Human Rights and the New World Order** (Penang, Malaysia: Just World Thrust, 1993; Muzaffer, Just World Trust (Adil Dünya Vakfı) un kurucusu ve yöneticisi olarak bir çok toplantı düzenlemiş ve benim “dışlamanın jeopolitiği” şeklinde ifade ettiğim kurulu dünya düzenine karşı bir çok çalışmalar neşretmiştir. Dikkate şayan diğer bir çaba; uluslararası bir çalışma grubu: “Images of Islam: Terrorising the Truth” 7-9 October (Ekim) 1995, Penang, Malaysia; bkz. medeniyetler arası olmaktan çok jeopolitik bir karakter taşıyan **Dominance of the West over the Rest** başlığı altına toplanan makaleler (Penang, Malaysia: Just World Trust (JUST), 1995)

gulamalarda kendini gösterir. İnsan hakları söylemi büyük ölçüde, sahte evrensellik ve bunun Batı hegemonyası ile olan alakası dolayısıyla lekelenmiştir. Onun yakınından alakalı olduğu Batı hegemenoyasının önemli bir niteliği de, İslam “tehdid”ine yapılan tarihi/siyasi vurguyla birlikte, medeni kimliğin ve farklılıkların bastırılmasıdır.⁷

İnsan hakları söyleminin yaygınlaşmasını, insan hakları geleneğinin çağdaş uluslararası hukukta şekillenmesine atıfta bulunarak izah edebiliriz. İnsan haklarının uluslararası hukukta yerini alması, “İnsan Hakları Evrensel Beyanname”si ve 1966’daki iki Sözleşme (ovenants) gibi devletler tarafından onaylanan bildirgeler ve anlaşmalar yoluyla, ya da bölgesel formülasyonlar ve özel anlaşmalar sayesinde mümkün olmuştur. Medeniyet içi alanda ise, bu gelenek, Marxistler ve sosyalistler tarafından bir çok saldırıya uğramış ve özel mülkiyetin korunmasına aşırı derecede özen gösteren ferdiyetçi bir hak anlayışına sahip olmakla suçlanmıştır. Gerçekte ise, uluslararası hukukta mündemiç olan insan hakları geleneği, pazar ekonomisi eksenli ferdiyetçilikle, refah eksenli sosyal demokrasi arasında bir uzlaşma imkanı sağlamaktadır.⁸ Buna ek olarak, bu yüzyılın başından itibaren, yabancı yatırım, yabancılara uygulanacak cezalar ve aracılıkla ilgili doktrinlerdeki sömürü kokan ve eşitsizliğe dayalı ilkelere karşı bilhassa Latin Amerikalı hukukçular tarafından yapıcı ve oldukça başarılı çalışmalar göze çarpmaktaydı.⁹ Bu hukuki tenkidler ve yenilikler, medeniyetler arası ilişkilerden ziyade, devletler arası ilişkilerin niteliğine karşı yöneltilen itirazlardı. 1960’lı ve 1970’li yıllarda, 3. Dünya ülkelerinin yönettikleri medeniyet içi eleştiriler, bu sefer Kuzey-Güney arasındaki hak ve vazife dağılımındaki adaletsizliği hedef almıştı. Bu eleştirel tutum, yarı resmi kanalların dile getirilen Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen “New International

7. Son yıllarda bu konuya ışık tutan ve medeniyetler arası çatışmanın derin tarihi kökenine inen çalışmalar hakkında bkz. Graham E. Fuller&Ian O. Lesser, **A Sense of Siege** (Boulder, CO: Westview/RAND, 1995); John L. Esposito, **The Islamic Threat: Myth or Reality** (New York: Oxford Press, 1992)ve Fred Holiday, **Islam&the Myth of Confrontation** (London: I.B.Tauris, 1996), insan hakları konusunda, medeniyetler arası bir kuruma atıf yapmaksızın, evrensel insan haklarına karşı eleştirel bir tutum takınmak, sorunsal bir yaklaşımdır. örneğin, Ralf Dahrendorf, **The Modern Social Conflict** (London: Weidenfeld and Nicolson, 1988) sayfa 181.

8. Soğuk savaşın ideolojiler arası farklılıklarını gözardı etmenin, sahte evrensellik tehlikeli bir örneği olduğuna dair iddialara karşı itiraz mahiyetindeki çalışmalara bakınız. Harold D. Lasswell ve Myres S. McDougal, “Diverse and Contending Public Order Systems” in McDougal and Associates, **Studies in World Public Order** (New Haven, CT: Yale University Press, 1960)

9. Bu çalışmalar, egemenlik haklarının, müdahale taleplerine karşı bir denge vazifesi görmesi amacına yöneliktir. Bu çalışmalar da genelde bunları öne süren hukukçu veya diplomatla müsemma olmuştur. “Calvo Kanunu”, “Drago Doktrin” gibi. Ayrıca, kamulaştırma tartışmalarıyla ilgili olarak, yerli ve yabancı yatırımcılar arasında denge tesis etme gayretleri de vardır.

Economic Order istemi adı altında Birleşmiş Milletlerde, bilhassa Genel Kurul'da politize edilmişti.¹⁰ Kuzey ve Güney ayrımı, 3. Dünya ve Bağlantısızlar Hareketi'nde olduğu gibi, kültürel veya medeniyete dayalı bir kökeni olmayan, sadece tarihi, coğrafi yakınlığa ve gelişmişlik düzeyine göre yapılan oldukça genel sınıflandırmaydı. Bu küresel ekonomik reform gayretleri, 1980'lerde Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın öncülüğündeki neo-liberal ekonomilerin geliştirdiği pazar mekanizmalarını büyük tepkisiyle karşılaştı. Bu gayretler, ayrıca Pasifik Kıyısı ülkelerin yürüttükleri, yüksek büyüme oranları ve şahlanan ihracat pazarlarına dayalı modernleşme stratejileri neticesinde 3. Dünya ülkeleri arasında meydana gelen çatlakların sonucunda akamete uğramıştır.

1990'larda, daha eşitlikçi bir uluslararası ekonomik düzen için yürütülen bu gayretlerden, en azından retorik olarak geriye kalan, "gelişme hakkı"ydı.¹¹ Bu hakkın fiili bir öneminin olup olmadığı mübhem olmakla birlikte, önemli hukukçu şahsiyetlerden bir kısmı, bu hakkın geçerliliğine destek vermişlerdir. Doğruluğunun ispat etmek güç olmakla birlikte, gelişme hakkı, Birleşmiş Milletler'in bilinç-artırıcı konferanslarında olduğu gibi, çevre, nüfus ve insan hakları gibi konularda uluslararası gündemin zeminini belirleyici bir unsur olmuştur.¹² Bununla birlikte, cari dünya düzenindeki "dezavantajlı" ülkelerin kaygılarını bir "hak" olarak kayıt altına almak manidardır. Bu yüzden hakka talip olanın birimi, toplumsal, ulusal ve devletsel olmayıp medeniyete bağımlı olsa da, bu arayışın hedefi, medeniyetler arası eşitsizliğin nasıl önleneceğini keşfetmektir. Medeniyet eklenli bu birimler, birbiriyle çelişen değil, çakışan kimliklerdir.

İnsan hakları söylemine ve buna bağlı dünya düzenine karşı ilk ciddi medeniyetler arası baş kaldırı, 1980'lerde ve 1990'larda yerli halkların toplu mücadeleleri sayesinde meydana geldi.¹³ Bu mücadele, dışlamaya, ayrımcılığa, zulme ve hatta küstahlığın, ırkçılığın ve cehaletin bir ifadesi olan imha, asimile ve marjinalizasyon hareketlerine karşı yürütüldü. Yerli halkların, modernizasyona yabancı olduğu sürece bir şey ifade eden ortak

10. Bunların arasında en önemlileri, "Declaration on the Establishment of a new Economic Order" Programme of Action on the Establishment of a New International Economic Order, Charter on the Economic Rights and Duties of States. İlgili metinler için bkz. Burns H. Weston and others, eds., **Basic Documents in international Law and World Order** (St. Paul, MN; West Publishin Co. 2nd ed., 1990) 550-575.

11. Daha fazla bilgi için bkz. "declaration on the Right to Development", VNGA Res. 41/128, Dec. 4, 1986, text in Weston and others, note 10, 485-488.

12. Haziran 1993'te Viyana'da İnsan hakları konusunda düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı'nda gelişme hakkının insan haklarının vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmesinin önemini vurgulayan etkili bir çalışma için bkz. Upendra Baxi, **Mambrino's Helmet? : Human Rights for a Changing World** (New Delhi: Har-Anand Puplications, 1994), 1-17, 2-54.

13. Bkz. Rosanne Ortiz, **Indians of the Americas: Human Rights and Self-Determination** (London, 2. ed Press, 1984).

medeniyet kimliklerinin kalıntılarını korumak için yürüttükleri olağanüstü gayretlerinin semeresi, bu makalenin konusuyla yakından ilgilidir. İlk olarak, bu mücadele, insan haklarına karşı medeniyet bağlamındaki “kör” tutumun yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Bununla anlatmak istediğim, insan haklarının modernist araçlarının yerli ve geleneksel insanların isteklerini ve değerlerini kale almaz tutumlarının nihai hüsrandır. İkinci olarak ise, bu mücadeleler neticesinde, daha önce uluslararası kurumlardan dışlanan bu insanların katılımları sonucu alternatif bir hak anlayışı doğmuştur. Bu zaviyeden bakıldığında, insan hakları kurumları ile tenakuz hali belirginleşmektedir. Öte yandan ise, “Uluslararası İş Örgütü” (International Labour Organization) nün marjinal alanlardaki otoriter tutumuyla mukayese edildiğinde, katılım hakları bir siyasi düzenin meşruiyetinin benimsenmesinde ve kaygıların, isteklerin ve beklentilerin açıklığa kavuşmasında hayati öneme sahiptir.¹⁴ Bu alternatif anlayış, yeri ve geleneksel halkların temsilcileri tarafından yeni bir değer yapılanmasının ışığında geliştirilerek, “Yerli Hakların Hakları Bildirgesi Taslağı” (Draft Declaration of the Rights of Indigenour Peoples) hazırlanmıştır. Fakat, sahte evrenselliğin bekçileri olan devlet-merkezli kurumlar tarafından bu Deklarasyon’un geçerli kılınıp kılınmayacağı meçhuldür.¹⁵ Yerli ve geleneksel hakların insan hakları anlayışına karşı itirazlar, kendi kaderini tayin hakkı bu yerli insanlara verildiğinde ortaya çıkabilecek karışıklıklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu mücadelenin ne ölçüde başarılı olup olmayacağı, kavramsal olarak ve tek başına İslam’ın dışlanması konusunu ele alışımızın dışındadır. Fakat bu durum, kıyas yoluyla aynı tarihi kesitte bir başka medeniyetler arası meydan okuyuşunu su yüzüne çıkmasını ifade etmektedir.¹⁶

14. Otoriter tutumun bir örneği olması açısından Bkz. ILO Convention No. 107, Concerning the Protection and Integration of Indigenour and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries” başlığı altında metin in Weston and others, note 10, 335-340, bunu yerli halkların temsilcilerinin katılımları ve baskılarını daha düzenli bir şekilde yansıtan ILO Convention No.1 69 ile karşılaştırdınız (1989, metin: in Weston and others, note 10, 489-497; yüzyıllar boyu gelişen sonuçlar hakkında daha hassas bir rapor için bkz. James Anaya’s contribution to the Report of the Canadian Royal Commission on Aboriginal Peoples, 1995.
15. Birleşmiş Milletler sistemine kabul yolundaki engeller konusunda yardımcı bir kaynak için bkz. Nouveler Internationales HSD International News (newsletter) cilt 4, No: 1-2, Jan (Ocak) 1996, 2-5.
16. Oryantalizm ve Aksidentalizm gibi temayüller de dahil olmak üzere birçok açıdan mukayese yapmak anlamlıdır. Bilhassa hükümetle ilişkileri sözkonusu olduğunda medeniyetler arası çatışma, karşı tarafı küçümseme şeklinde tezahür eder. Bu konuda temel kaynak, takdir edileceği üzere, Edward Said’in **Orientalism** (New York: Pantheon, 1978) adlı eseridir. Tavsiye edilebilecek bir başka eser ise Jean-Francois Lyotard’ındır. Bkz. Jean -Francois Lyotard, “The other”’s Rights” in Stehpen Shute and Susan Hurley, **On Human Rights** (New York: Basic Books, 1993), 135-146; Bu konuyla ilgili olan bir başka taraf ise, İslam dünyasının ve yerli/geleneksel halkların modernizm karşıtı ortak 2

II. Dışlamanın Jeopolitiğini Kavrayış

Makalenin bu bölümü, İslami perspektif tarafından şekillendirilen medeniyetler arası meydan okuyuşa karşı geliştirilen “normatif uyum” bağlamındaki tartışmanın temel unsurlarının izah etmektedir. Değersel uyum iki açıdan sözkonusudur: Medeniyetler arası katılıma yeniden zemin hazırlamak için insan hakları söyleminin yeniden şekillendirilmesi; medeniyetler arası katılım işlemlerini daha etkin hale getirmek ve dünyanın temel otorite yapılarında medeniyetlerarası temsil haklarının geliştirilmesi için gerekli araçların tesisi yoluyla dünya düzenin meşru kılınması.

Şümüllü kavramsal ve normatif kaygı, medeniyetler arası katılımın önemli bir unsuru olmakla birlikte, benim vurgulamaya çalıştığım nokta, İslam’ın dışlanmasını çevreleyen özel koşullar ve bunların ne ifade ettiği konusu olacaktır. Bunun paralelinde bir çalışma, Konfüçyüs, Hindu veya Afrika perspektifinden de yapılabilir. Aynı şekilde, analiz, katılım konusundaki “medeni” bir hakkın varlığına ya da meşru bir dünya düzeninde hak-kaniyete dayalı bir medeni katılıma dayanıyorsa, o zaman en geniş araştırma, İslam’ı konu alan bu dar kapsamlı araştırmayla yakından ilgilidir. Çünkü, daha dar bir bakış açısı, İslam’ın kendini kurulu dünya düzeninin bir kurbanı olarak algıladığı tavrın ifadesi olan medeni dışlamanın öznel tarafına karşılık verme avantajına sahiptir. Öte yandan, Batıda ise İslam, çok yönlü bir tehdit olarak algılanmaktadır. Medeniyetler arasındaki bu iki ters tutumun ışığında, sorunların subjektif bir şekilde algılanışını çözümlemeye objektif bir zeminin oluşup oluşmayacağını değerlendirmek önemlidir. İşte bu duyarlılık içinde, tartışmada şu adımlar izlenmiştir.

- Kaygıların psikolojik ve politik açıdan anlamı ve İslam’ın kendi medeniyet imajının Batı’ya ve dünya düzenine karşı önemli derecede farklılık arz etmesi.

- İslam’ın dünya düzeni arenalarından dışlandığı; kontrol ve yasaklamaya dayalı ayırmacı rejimlere mahkum bırakıldığını destekleyici gözlemsel, fakat etkileyici delillerin sunulması.

- Dünya düzenin cari kurumları ve işlemlerin meşruiyetine katkıda bulunma maksadına matuf olarak, gözlenen kaygıların objektif bir zemine oturtulmasının “normatif uyum” için temel teşkil ettiği konusundaki ısrarlı tutum.

- Medeniyetsel katılım hakkını içine alacak şekilde insan haklarının geliştirilmesi yoluyla normatif uyumu yerleştirmenin faydalı olacağı sonucu. Bu medeniyetsel katılım hakkı, bilhassa İslami cepheden sorunlarını alt etme çabasına hizmet etse de, bugünkü dünyadüzeninde herhangi bir ana medeniyet birimi için kuvveden fiile geçirilebilir.

tavırlıdır. Bu gerçek, iki tarafın da modernizme meydan okuyuşunun aynı zamanda ortaya çıkışının bir açıklaması olabilir. İslami tavır konusundaki değişik perspektifler için bkz. Akbar S. Ahmed, **Postmodernism and Islam: Predicament and Promise** (London: Routledge, 1992) ve Fatime Mernissi, **Beyond the Veil: Male - Female Dynamics in Modern Muslim Society** (Bloomington, IN: Indiana University Press, düzeltilmiş bası, 1987

Bu noktada, analizimin sınırlı olduğunu hatırlatmakta fayda mülhaza ediyorum: İslâm'ın jeopolitik açıdan dışlanması bir "gerçek"tir. Bu durum, dünya düzeni açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu dışlamanın durdurulması İslâm'ın yararına olacaktır. İnsan hakları şemsiyesinin "medeniyetsel katılım hakları"nın içine alacak şekilde genişletilmesi, sadece bir tashih örneği sunmaktadır.

İslâm'ın Kaygılı Tavrı ve Çağdaş Dünya Düzeni'nin Belirgin Farkı:

İslâm'ın kaygılı tavrının bugün İslâm dünyasında varolan medeniyet içi derin ayrılıkları (devlet, sınıf, dini gelenek, coğrafi bölge düzeyinde) gölgede bıraktığı hususunda, bir mutabakat zemini vardır. Bununla birlikte, tamamen aşikar olmasa da bu kaygılı tavrın, İslâm'ın şu andaki dünya düzenine alternatif bir değer zemini sunabilecek medeniyet imajıyla birleştiği şeklinde bir anlayış hakimdir. Bu değerlendirmelerin psikolojik ve siyasi tanıklarını bir çok kaynakta bulmak mümkündür. Bu bağlamda, 1995 Ekim ayında Malezya'nın Penang şehrinde düzenlenen "İslâm'ın imajları: hakikatin Tedhişi" (Images of Islam; Terrorising the Truth) adlı konferanstaki tebliğlere atıfta bulunacağım. İslâm'ın sorunları ve dünya düzenini yeniden tesisi konusundaki daha hususi ve entellektüel bir tahlil için bu bölümde , Penang'da katılımcılardan biri olan Ahmet Davutoğlu'nun "Medeniyetsel Dönüşüm ve Müslüman Dünya" (Civilizational Transformation and the Muslim World).¹⁷ isimli kitabına başvurmayı tercih ettim.

Davutoğlu'ndan yaptığım geniş alıntı, İslâm'ın karşılaştığı temel sorunlara ve güçlüklerle ışık tutmaktadır.:

"Son yıllarda Batı'nın siyasi ve entellektüel merkezlerinde Müslüman toplumları uluslararası düzende uyumsuz tipler gibi takdim etme temayülü göze çarpmaktadır. Salman Rüşdi meselesi, Fransa ve İngiltere'deki İslami tesettür tartışmaları, İslâm'a karşı tarihi önyargıları harekete geçirmiştir. Kitle iletişim araçları da bu vehmi beslemek için büyük ölçüde kullanılmıştır. Son olarak, Körfez Krizi'nde, karşı tarafın da halkı müslüman olan birçok devlet tarafından desteklenmiş olmasının rağmen, Saddam gittikçe artan İslami fundamentalizm tehlikesinin bir sembolü olarak takdim edilmiştir.¹⁸

Burada önemli nokta, bu çeşit algılayış tarzını değerlendirmekten ziyade, bunları İslami bir algılayış tarzını ifade etmesi açısından gözler önüne sermektir. Aynı şekilde, başka bir kısımda da Davutoğlu, bu kaygılı tavrı dünya düzenini işleyiş biçimine bağlamaktadır.

"... Uluslararası meselelerdeki çifte standartlı tutumun etkisiyle, Müslüman halklar, uluslararası sistemin işleyişine karşı ,kendilerini korumasız hissetmektedirler. İsrail'in yayılmacı politikası, uluslararası sistem tarafından hoş görülümüştür. Doğu Avrupa halklarını ayaklanmaları özgürlü-

17. tam ismi için bkz. not 1.

18. s. 101; takip eden paragraflara da bakınız.

ğün zaferi olarak sunulurken, “İntifada” teröröst bir hareket olarak vasıflandırılmaktadır. Sovyetler’in Baltık Cumhuriyetleri’ndeki müdahalesine tüm Batılı güçler şiddetle karşı çıkarken öte yandan Sovyetler’in, Ocak 1990’da Azerbaycan’a askeri müdahalede bulunup yüzlerce Azeri’yi öldürmesine karşı ciddi bir tepki görülmemiştir. Müslüman ülkelerde yaşayan çok az sayıda azınlığın haklarına karşı oldukça duyarlı olan uluslararası kuruluşlar, Hindistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Keşmir ve Burma gibi eski yerlerdeki müslüman azınlıkların ızdıraplarına karşı sessiz kalmaktadır. Pakistan ve Kazakistan gibi atom enerjisi bakımından güçlü olan Müslüman ülkeler, bir “tehlike” olarak görülürken, öte yandan İsrail ve Hindistan gibi devletlerin bu atom silahlarına sahip olması, onların bir iç meselesi olarak kabul edilmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %25’ini oluşturan Müslümanlar, Güvenlik Konseyi’nde daimi üyeye sahip değildir ve Müslüman Dünya’nın tüm talepleri, daimi üyelerin biri tarafından veto edilmektedir. Son 10 yılın tecrübesi neticesinde, Müslüman halklar, “tarafsız bir problem-çözücü” olarak uluslararası sisteme olan güvenlerini kaybetmişlerdir.¹⁹

Yine, buradaki mesele, bu iddiaların doğruluğu veya makullüğü değil, (doğru ve makul görünmelerine rağmen) bunların temsil ettiği gerçektir.

Buradaki temel düşünce, bir eleştirinin ötesinde, uluslararası hayatta hakim güç olan Batı Medeniyeti’nin yıkıcı etkisine karşı, İslam’ın yapıcı bir alternatif sunması, iddiasına dayanıyor. Davutoğlu, bu durum Batı Medeniyeti’yle ilintilendiği ekonomik küreselleşmenin, dünya düzeninin yapı taşlarını oluşturan “otantik kültürler ve medeniyetler”i yıkmaya sürecine girdiğini iddia ederek açık bir şekilde sunmaktadır.²⁰ Kısacası, Davutoğlu, sömürgecilik devrinde zirveye ulaşan uzun bir baskı döneminden sonra, İslam’ın yeniden, onun deyimiyle “modernist paradigma”ya karşı güçlü ve tutarlı bir alternatif sunduğunu ileri sürmektedir.²¹ Bu iddianın özü, bu zor şartlardaki İslami bilinçlenme ve İslam’ın ahlak ve medeniyet temelli -olası- bir dünya düzenine potansiyel katkısının, Batı’ya (ve diğerlerine) modernizm afetinden kurtulma imkanını sağlayacağına dayanmaktadır.²²

İslam’ın Kaygılarının Değerlendirmesi

Tüm bilgilerin, gözlemcinin tecrübesini ve bakış açısını yansıtan “vaki bilgi” (situated knowledge) olduğunu ve çekişmenin ötesinde tanrısal bir konuma sahip olmadığını kabul etmekle birlikte, İslam’ın kaygılı tavrının makuliyeti ve belirgin farklılığı konusu üzerinde durmak mümkün ve faydalı gözükmektedir. Gerçekten, böyle bir değerlendirme, sahte evrenselli-

19. s. 103-104.

20. s. 27.

21. bkz. 114-117

22. Yerli halkların öncü düşünürlerinin taleplerinin benzer oluşu, dikkat çekicidir.

ğin tenkidinin ve medeniyetsel katılım haklarını uluslararası hukukun söylemine ve himayesine aldığı şeklindeki iddianın altını çizmektedir.

Günümüzde, gazete tasvirlerinde ve akademik yazılardaki İslam ve Batı tartışması, Oryantalizm'in karşı tarafı, düşmanca tavır ve politik tepkilerin onaylanmasına zemin hazırlayacak şekilde, klişeleşmiş ifadelerle tanımlanmasıyla daha da derinlik kazanmıştır. Batı'nın küresel hegemonyası, bilhassa TV yoluyla bu tartışmayı körüklemektedir. Batı, İslam'ı şiddet ve aşırılığa meyyal ve Batı ve onun değerlerine karşı terörist faaliyetlere başvuran bir güç olarak tanıtam yönelimi içindedir. Bu değerlendirmeler de, Ayetullah Humeyni'nin İslami Devrimi ve Tahran'daki Amerikan Elçiliği'nin mallarına aylarca el konulması ve işkenceli yargılamalarla örnekledirilmektedir. Bu yaygın algılayış tarzı, İslam'ın bir tehdit unsuru olup olmadığı, kaygısını taşıyan "Batı"ya karşı İslam" literatürünün anlamamıza yardımcı olmaktadır. İslam gerçeğine karşı en fazla duyarlı olan yazılar (Esposito, Fuller&Lesser) bile, İslam'ın militan olmadığını, siyasal İslam'ın heterojen bir yapıda olduğunu ve Batı'nın menfaatlerine karşı saldırgan olmadığını ve Batı'nın İslam tehdidini kerameti kendinden menkul bir hale getirmemesinin önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Batı'nın müdahalelerinin ve suistimallerinin tarihi yönünü vurgulamanın dışında, bu perspektifler, İslam'ın sorunlarının makuliyetini ve yapısını anlamaya yönelmemişler ve medeniyetler arası bir temele dayalı bir dünya düzeni ihtimali üzerinde durmamışlardır.

Davutoğlu tarafından öne süren temel kaygılar, bunların makul olup olmaması açısından kısaca değerlendirilebilir.

Birleşmiş Milletler Sistemine Katılım: 45'ten fazla ülkede bir milyardan fazla Müslüman yaşamasına rağmen İslam Dünyası'nda Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan bir ülke yoktur ve Birleşmiş Milletler'deki reform teklifleri, Güvenlik Konseyi engeline takılmaktadır. Bu durum, bir bakıma II. Dünya savaşı sonunda kurulan Birleşmiş Milletler'in devletçi ve Avrupa merkezli (Euro-centric) kökenini yansıtmaktadır. Diğer bir açıdan ise, bu, İslam ülkelerinin Birleşmiş Milletler'in en etkili organlarında temsil edilebilme konusundaki girişimlerinin başarısızlığını göstermektedir. Fakat, günümüze kadar BM genel sekreterlerinden hiç birinin müslüman inancına sahip olmayışı ve önemli dairelerde çok azının başında müslümanların bulunuşu, Müslümanlar'ın dışlanmışlık hissini kuvvetlendirmiştir. Öte yandan, BM'deki yetkililerin etnik ve dini kimliğe dayalı olarak değil; yetenek ve siyasi destek gibi seküler kriterlerle seçildiği öne sürebilir. Bununla birlikte, diğer etmenleri de göz önüne aldığımızda, İslami katılımın Birleşmiş Milletler'in, Filistinlilerin'in "kendi geleceğini tayin" (self-determination) hakkı ve Kuus'ün statüsü, uluslararası teröre yaklaşım tarzı ve nükleer düzenin idamesi konularındaki rolü konusunda bir farklı ses getireceğini söylemek mümkündür. Bosna'daki barış ve diplomasi süreci, bu durumun açık bir örneği olarak ele alınabilir. Bu diplomatik süreçte,

vahşetin ve tecavüzün kurbanı Bosnalı müslümanlar dışındaki tüm gruplar, medeniyetsel bağları olan bir dış aktör tarafından temsil edildi.²³ İslami kimliğe sahip tek Avrupa devleti olan Türkiye ise, laikliği yönetici elit seviyesinde büyük ölçüde gerçekleştirmiş olmasına rağmen barış sürecinde özel bir rolü olan “temas grubu” na alınmamıştır. Buna karşılık, birçok açıdan meseleye uzak olan Rusya, “temas grubu” ülkeleri arasında yer aldı. Tek başına Bosna, bu durumu açıklamak için کافی değildir. Fakat, Bosna’yı geniş bir manzaranın bir parçası olarak düşündüğümüzde, dışlamanın jeopolitiğine yeni bir boyut kazandırmış oluruz.

Çifte Standartlar: Bu konuda yapılan yorumların özneliği problemi, kaçınılması zor olan bir sorundur. Bununla birlikte, medyanın ve Amerikan dış politikasının temayülü, menfaatlerine zarar verecek hedefler peşinde koşan aktörleri desteklemeye ve İslam’ın çıkarları sözkonusu olduğunda kayıtsız kalmaya veya muhafif tavır takınmaya dayanır.²⁴ Yıllardır süregelen Arap-İsrail çatışmasında, İsrail’in Filistinli mültecilere karşı uyguladığı şiddet, kabul edilebilir savaş işlemleri ve güvenlik politikasının bir uzantısı olarak görülmüştür. Öte yandan, Filistinliler’in kullandığı şiddet, bu mücadelenin ardında yatan ahlaki ve siyasi sebepler gözardı edilerek, “terörizm” olarak nitelendirilmiştir. Bosna, Çeçenistan ve Keşmir gibi müslüman kıyımlarının yaşandığı mücadele alanları da, çifte standart suçlamalarını haklı çıkaracak niteliktedir. Öyle ki, canı ile kurbanın kimlikleri tam tersi olsaydı, muhtemelen uluslararası tepki de değişecekti. Hali hazırda böyle bir durum vardır. her bir örnek, kısmen de olsa, devletin baskıcı gücüne boyun eğme gibi başka faktörlerle açıklansa da, tüm örnekleri yan yana koyduğumuzda, uluslararası hukukun kınama ve görmezden gelme gibi durumlarda seçici kılınabilme durumu, çifte standart suçlamalarını büyük ölçüde haklı çıkarmaktadır.

Nükleer Silah İndirimi Konusundaki Ayırmacı Tutum:

Çin’in dışında, deklare edilen nükleer devletler, Batı dünyasının üyeleridir. Bu devletler bu toplu imha silahlarını ellerinde tutmak ve hatta daha da geliştirmek istemektedirler. Aynı zamanda, güvenlik gerekçeleriyle bu silahlara makul bir seviyede sahip olmak isteyen diğer devletler, bu haktan men edilmektedir. Kominist devletler (Kuzey Kore) ve İslam ülkeleri (Irak, İran, Libya ve Pakistan) silah indirimi faaliyetlerinin önde gelen hedefleridir. Öte yandan, İsrailde nükleer silahların gelişmesi, tamamen görmezlikten gelinmekte ve hatta bazı kaynaklara göre, bir kast-ı mahsusa ile bunun için uygun ortam oluşturulmaktadır.²⁵ Medya da Pakistan’ın nü-

23. Bosna hükümetinin savaş boyunca çoğulcu niteliğini vurgulayıp İslami kimliğini ön plana çıkardığı doğrudur. Bosna hükümeti, aynı zamanda, düşmanları olan Sırp ve Hırvatlar’ın etnik temizleme hareketlerini taklit etmeyeceğini de sıkça vurgulamıştır.
24. Peşin hükümlü medya konusundaki çalışmalar için bkz. Farhang and Dorman; Edward Said, **Covering Islam**.
25. Seymour Hersh, **The Sampson Option** (New York: Random House, 1991).

leer silahlar edinmesini bir “İslam Bombası” tehdidinin ortaya çıkışı şeklinde yorumlayarak yangına körükle gitmektedir. Halbuki, Pakistan’ın amacı, Hindistan’ın askeri tehdidini ve muhtemel bir nükleer tehdidi dengelemeye yöneliktir. Hiç kimse, ciddi bir şekilde “Hindu Bombası” hakkında yazmaz. Pakistan hakkında bunların yazılması ise, medeniyetsel kimliğin değerli olduğunu, fakat söz konusu olan İslam olduğunda, bu kimliğin olumsuz etkisini gözler önüne sermektedir.

İslami perspektifin algılanışı açısından böyle bir çifte standart, İslam karşıtı bir dünya düzeninin reddedilemez delilidir, İsrail’in tehlikeli ve izole olmuş konumundan, Batı’nın İslam tehdidinin nükleer silahla beslenirse tehlikeli bir yola gireceği şeklindeki vehmine kadar uzanan karışık bir durum söz konusudur. Bununla birlikte, küresel silah-indiriminin, İslam karşıtı bir öğeye sahip olduğu aşıkardır.²⁶

Bedeli ağır bir barış: Savaş sonunda, Sırbistan ve Irak’a nasıl muamale edildiğini karşılaştırsak önemli ipuçları elde ederiz. Bir durumda, müeyyideler kaldırılıp normal şartlara hemen dönülürken, diğer durumda ise saldırgan bir müdahale yaşanmış ve Irak toplumunun fakir kesimlerine ağır yükler getiren meşhur ambargo, Saddam hüseyin rejimini düşürmeksiniz, sürdürülmektedir.²⁷ Janna Nolan, Irak konusundaki aşırı talepler-

26. Bu değerlendirmeyi destekleyici mahiyette, medeniyetsel kategorilere inmesede, dengeli bir analiz için bkz. Janna Nolan’s “Sovereignty and Collective Interventions Controlling Weapons of Mass Destruction” in Gene M. Lyons and Michael Mastanduna, **Beyond Westphalia: State Sovereignty and International Intervention** (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1995), 170-187; Nolan’ın kayda değer sonuç cümlesi şudur: “Nükleer silahları indirgime çabalarının en büyük açmazı, bir yanda bu silahların dünya çapında yasaklanması çalışmaları sürerken, diğer yanda kitle imha silahlarının devletlerin gücünün ve prestijinin göstergesi olduğu bir sistemde bölgesel güçlerin farklı bakış açılarına sahip olmalarıdır.” (s. 187)

27. Sağlık uzmanlarınca yapılan alan araştırmaları konusunda Harvard raporuna bakınız. International Study Team, **Health and Welfare in Iraq after the Gulf War: an In-Depth Assessment** (Cambridge: Harvard University, Oct. (Ekim) 1991); diğer bir rapor için bkz. Eric Hoskins, Calvin Bauman, and Scott Harding of Gulf Peace Team Special Mission to Iraq: Health Assessment Team, Amman, Jordan, April (Nisan) 30, 1991; Francis A. Boyle, “Indictment, Complaint, and Petition by the 4.5 million children of Iraq for Relief from Genocide by President George Bush” isimi döküman, Sept. (eylül) 18, 1991; faydalı bir tartışma için bkz. Sarah Graham-Brown’s “Intervention, Sovereignty and Responsibility” Middle East Report 25: 2-12, 32; Uluslararası hukuk yoluyla daha genel bir kınama için bkz. Hans Kochler, “The United Nations Sanctions Policy and International Law”, Kuala Lumpur, Malaysia, Just World Trust (JUST), 1995; Irak’a uygulanan ambargonun etkisi konusundaki değerli bölümleri de içine alan mükemmel bir değerlendirme için bkz. David Cortright and George A. Lopez, **Economic Sanction: panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World?** (Boulder, CO: Westview, 1995; Fred Tanner, **Effects of International Sanctions**, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, Malta, Jan (Ocak) 1996.

deki ısrarlı tutumun, Irak'ın bilhassa kitle imha silahları sahasındaki askeri gücünü kırmaya yönelik olduğunu belirterek, bunun "1. Dünya savaşı sonunda, İtilaf Devletleri'nin Almanya'yı silahsızlandırma programıyla paralellikleri olduğunu eklemektedir."²⁸ Versay'ın yenik bir düşmanı yola getirmek için takındığı cezalandırıcı tavrın başarısızlığı, ağır ve aşağılayıcı maddelerin, Faşizm'in yükselişine sebep oluyor gerekçesiyle kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. Fakat, şimdi aynı şey, Irak'a karşı uygulanmaktadır. Bu tavrın, bir çok bakımdan - tek taraflı da olsa- İran'a karşı da sergilendiğini görüyoruz. Bu nedenle, İslam dünyasındaki ülkelere karşı yürütülen bu politikaları, dışlamanın jeopolitiğinin bir parçası olarak görmek için yeterince sebep mevcuttur.

Dünya Ekonomisinde politika-Yapımı ve Katılım:

Güvenlik Konseyi daimi üyeliğinde olduğu gibi, dünya ekonomisini yöneten G-7 (Grup 7) ülkeleri içinde de hiçbir İslam devleti yoktur. Endonezya, Malezya veya Suudi Arabistan, neden Kanada veya İtalya'nın yerinde olmasın? Asya-Pasifik ekseninin irtifa kaydettiği bir küreselleşme çağında, İslam ülkelerini temsil gücünün artmasını beklemek makul gözükmemektedir. Dışlamanın bir örneği de, üst dereceli yetkililerin Batı dünyasından olduğu Bretton Woods kurumlarında yaşanmaktadır. Diğer bir şüphe kaynağı da, "Uluslararası Ticaret ve Kredi Bankası (BCCI) nın sahtekarlıkları ifşada takip ettiği yöntemin İslami kimliğe sahip olan tek uluslararası bankanın sahneden silinmesine yol açmasıdır."²⁹

Terör olaylarına karşı tepkiler: Büyük terör olaylarına karşı gösterilen tepkilerde İslam'a karşı bir ön yargı sezilmektedir. Bu gerçeği, New York'taki Ticaret Merkezinin bombalanması ve Oklahoma'daki Federal Ofis Binasının bombalanmasına karşı Amerikan Hükümeti'nin gösterdiği farklı tepkilerde müşahede etti. Burada en çarpıcı nokta ise, Oklahoma patlaması ile Waco, Texas'da Davudi Mezhap müntesiplerine yapılan saldırıların eş zamanlı olmasına rağmen şüpheli gözlerin hemencecik siyasal İslam'a çevrilmesidir. Üstelik, devletin bu sadlırlara karşı tepkisi, Waco saldırısında sertlik (kaba güç) kullanılıp kullanılmadığını soruşturmak ve sorumlu görülen devlet görevlilerini görevlerinden uzaklaştırmak olmuştur. Amerikan

28. Nolan, not 26, 175'te.

29. Bu intiba, **The Wall Street Journal** ve **The Financial Times**'ta yazan iki büyük yazarın yazdığı detaylı iki kitabın bu skandala karşı takındığı sert tavırla pekişmiştir. Bu iki kitapta, BCCI'nin şüphe uyandırıcı bir çok fiilinin birçok bakımdan uluslararası bankacılıkla paralellik arzettiği şeklinde görüş serdedilmektedir. Bkz. Peter Truell and Larry Gurwin, **False Profits. The Inside Story of BCCI, the World's Most Corrupt Financial Empire** (Boston: Houghton, Mifflin, 1992); Jonathan Beaty and S.C. Gwynne, **The Outlaw Bank: A Wild Ride into the Secret Heart of BCCI** (New York: Random House, 1993); 1980'lerde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tasarruf ve borçlanma skandalı konusunda daha ılımlı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bkz. Kathleen Day, **S&L Hell: The People and the Politics Behind the \$1 Trillion Savings and Loan Scandal** (New York, Norton, 1993).

hükümeti, Federal Güç'ün kullanıldığı başka bir saldırı için Montana'da hayatta kalan bir aileye tazminat ödemiş ve terörizm konusundaki uluslararası kanunları da düzenleme yoluna gitmiştir. Adli kovuşturma işleminde ise, Ticaret Merkezi'nin bombalanmasıyla dolaylı olarak da olsa ilgisi bulunanlara ulaşmak için komplo teorileri üretilmiştir. bundan da İslami bir şahsiyet olan Şeyh Rahman nasibini almıştır. Fakat, öte yandan, Amerikan hükümeti, iddiamelerin sadece Oklahoma hadisesinde doğrudan rol alanlara yönelik olduğunu açıklamaktan geri durmamıştır. Burada göze çarpan diğer bir nokta ise, Oklahoma federal eyaleti tarafından dava edilenlerin yargılanmalarına hakkaniyet gereği son verilirken, bu hakkaniyet gerekçesinin New York'taki Müslüman davalılar uygulanmamasıdır.³⁰

Bazı Devletlerin “Yasa Dışı” veya “Sahtekar” Diye Damgalanması

Bazı devletlerin, bilhassa Amerika Birleşik Devletleri tarafından “yasa dışı” veya “sahtekar” diye damgalanması, soğuk savaş sonrası'nın Küba ve Kuzey Kore gibi Komünist devletlerinden ziyade, dünya düzenini ana tehdit unsuru olarak görülen İslam ülkelerine yöneliktir. Libya, İran ve Irak, bu şekilde yargılanmıştır. Bu çeşit yaklaşım tarzı, militan bir İslami hareketin mümkün olduğu kadar sert bir biçimde yola getirileceğini salık vermektedir. Öte yandan, Burma ve (ırkçılık=apartheid dönemindeki) Güney Afrika gibi gayrı Müslim devletler uluslararası hukukun temel ilkelerini ihlal edip küresel vicdanı hiçe saymalarına rağmen, “yapıcı bir yaklaşım” la lütuflandırılmışlardır.³¹

Demokratik Hükümet Hakkı

Batı, Soğuk Savaş'tan sonra, demokratik hükümet biçiminin yaygınlaşması için canla başla çalışacağını ilan etti. Bu, çok partili seçimlere dayanan anayasal bir rejimin teşvik edilmesi anlamına geliyordu. Fakat, Batı'nın siyasal İslam'ın yayılmasından duyduğu derin endişesi, onu Cezayir'de İslamcılar'ın seçim zaferine karşı yapılan darbeyi görmezlikten gelmeye itti.

Kayırmacı Merhamet: Meydanın İslam'ın karşı karşıya bulunduğu sorunları ele alış şekli, soyut ve genel bir tarzda olup, bunların altında bir aşırılık zihniyeti ve taktiği arayışı ile dumura uğramıştır. Medya, intihar saldırıları gibi aşırı fiillerin ardında yatan siyasi ve ahlaki baskıları anlamaya pek yanaşmamaktadır. Filistinli mülteciler ve bir takım Batı karşıtı devletler (Libya ve İran gibi) in dehşet saçan terörizme verdikleri destek, sık sık vurgulanırken İsrail'in etnik temizlemeye yönelik intikam çağrıları (Filistinliler'e rastgele yapılan saldırılar ve “Araplar'a Ölüm” şarkıları gibi) gözardı edilmektedir. Bu konular, hassas ve karmaşık konular olmakla birlikte “İslam dünyasının ızdıraplarına, onun düşmanlarının provakasyonlarına ve taktiklerine karşı takınılan sempatik tavırla yaklaşılmadığı aşıkardır.

30. Tartışmanın tamamı için bkz. Falk, “Contradictory Images and Conceptions of International Terrorism” (yayınlanmamış makale).

31. Libya politikasının gayrı-müslim biri tarafından tenkidi için bkz. Fan Yew Teng, **The Continuing Terrorism Against Libya** (Kuala Lumpur, Malaysia: Egret Publications, 1993).

Yerli halkların hak talep eden konumuna gelmelerine paralel olarak ileri sürdüğümüz görüş şudur: Küresel gündemin sorunlarının ele alınışında sergilenen İslam karşıtı tavrın bir uzantısı olarak, dünya düzeninin temel kurumlarında ve işlemlerinde islami talepler, hakkaniyete dayalı bir şekilde temsil edilmemektedir. Eğer medeniyetsel katılım hakları hakkaniyete dayalı bir şekilde düzenlenirse, İslam karşıtı bu tavır zayıflayacaktır. Meseleler, medeniyetler arası bir zeminde değerlendirmeye alınırsa, üretilecek politikalar da daha dengeli olacaktır. Böylesi bir incelemede, dünya düzenine yöneltilen İslami tenkidin modernizm karşıtı, laiklik karşıtı ve küreselleşmeye açık cephe alan boyutlarına pek fazla değinilmediği için olaya küçük bir pencereden bakılmış bulunmaktadır. İslam'ın toplum değerlerini dengeleme üzere ferdietçiliğe karşı takındığı tavır ile yapacağı müsbet katkılarla, sosyal münasebetler ve medeniyetler arası anlayışa getireceği tazze kana fazla değinilmediği için olayın geniş ve farklı boyutlarına bu çalışmada nüfuz edilmemiştir.

III. Normatif Uyumun Çetin Meydan Okuyuşu:

Normatif uyum, müsbet sonuçlar doğuracaksa, destekleyici tarihi şartlarla birlikte, ahlaki, siyasi ve hukuki gelişmeleri müşterek bir şekilde kuvvetlendirecektir. Somut bir şekilde, dünya düzeni şartlarına matuf olan normatif uyum, otorite yapıları ve işlemlerindeki katılım şekilleri ve pratiğindeki değişikliklere işaret etmektedir. Bu, makul olarak görülen dertlere deva olmayı ifade eder. Bu makale bağlamında ise, normatif uyum, bir önceki bölümde dile getirilen yanlışların düzeltilmesine işaret etmektedir. İslam'a nisbetle, bu, medeniyetsel kimliğe dayalı katılım haklarının sahiplerine verilmesini ve bunların emniyet altına alınmasını ifade eder. Aynı şekilde, bu çeşit bir normatif uyum, kişilere, azınlıklara, gruplara ve hatta halklara haklarını sağlayacak şekilde değiştirilse de, genelleşmiş devletçilik yapısında etkin bir biçimde başarılamaz.³² Daha önce de işaret edildiği gibi, yerli halkların mücadelesi, Westphalia ve Westphalia sonrası kategorilerin kurucu unsurlarına ayrılmaktan ziyade, böylesi bir medeniyet hakkını risk etmeye meyyaldır.³³

Dışlamanın jeopolitiğini kırmak konusundaki normatif uyumun gelecekteki başarı ihtimali belirsizdir. Herşeyden önce, böyle bir dışlamanın var olduğuna dair açık bir uzlaşma zemini yoktur. Bu dışlamadan muzdarip olanlar da, kaygıların bu tarzda vurgulamayı tercih etmemektedir. Diğer bir açıdan ise, sahte evrensellikten faydalanan sosyal güçler, medeni-

32. Westphalia eksenli düşüncenin karmaşıklığı için bkz. James Crawford, **The Rights of Peoples** (Oxford, England: Clarendon Press, 1988); William Felice, çıkmak üzere olan bir kitap.
33. Egemenliğin sözde aşınmasıyla ilgili kavramsal meseleler üzerinde, uluslararası toplumun himayesindeki müdahaleye de atıfta bulunularak yapılan, son yıllardaki tartışmalar için bkz. Gene M. Lyons and Michael Mastanduno, **Beyond Westphalia? state Sovereignty and International Intervention** (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1995).

yetsel kimlik ve farklılığın gerçekleştirilmesine dair isteklere karşı güçlü politika zemini oluşturmuşlardır. Böyle bir tepki, bu isteklerin tanınması İslam'a fayda verme derecesine tabi olmakla birlikte, etkin gözükmemektedir. Nihai olarak, İslam'ın normatif uyum konusundaki tanımı, uyumlu olmaktan uzaktır. Çünkü, Müslüman dünyanın bazı kesimleri, küreselleşme, laikleşme ve devletler tarafından belirlenmiş haklarla inşa edilmiş bir dünya düzeni olduğu gibi kabullenmektedir.

Normatif uyum tecrübesi çeşitlilik göstermektedir. Fakat, geçmiş olayların tedkik edilmesi, ahlak, siyaset ve hukukun birbiriyle örülmüş rollerine şahidlik etmekte öğretici olabilir. Daha önce gerçekleşen, bu bağlamda faydalı örnekler şunlardır. uluslararası köle ticaretinin yasaklanması; (milletlerin) kendi kaderini tayin hakkı; sömürgeciliğin çözülmesi (decolonization) süreci; ırkçılık karşıtı kampanya; farklı bir cürüm olarak soykırımın yasaklanması; medeni ve siyasi hakların hayata geçirilmesi. Her bir örnek, etki açısından farklı değer biçmelere sebep olan karmaşık birer hikayedir. Ancak bunlardan her biri, otoriter dil ve pratiklerde bir kısım değişikliklerle neticelenen, bir derece normatif uyumu açığa çıkarmıştır. Aynı şekilde, dikkate değer başarısızlıkla sonuçlanan normatif uyum projelerini de hesaba katmak aydınlatıcı olacaktır. Bunlar: saldırganlığın tanımı, kolektif güvenlik sisteminin kurulması; ekonomik ve sosyal hakların hayata geçirilmesi.

Uygun olan normatif uyum, dertlerin ve aranan devaların niteliğine bağlıdır. Benim bu konudaki tezim, temel normatif uyumun, otorite yapılarında (Birleşmiş Milletler, dünya ekonomisinin idaresi) adil bir katılma ve medeniyetsel kimliğin tasdikine dayanacağı şeklindedir. Bu talebin genel olarak kabul görmesi halinde bile, medeniyet birimlerinin temsili ve çerçevesi konusunda müşküllerin devam edeceği aşikardır. Aynı zamanda, normatif uyumun geleceği açısından memnuniyet verici şartların var olduğu da bir vakiadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- İslami bir dirilişin ve sorun düşüncesinin gerçekliği
- Temel sorunların makul bir tarzda sunulması
- İslami olmayan idarelerin medeniyetler arası bir çatışmadan kaçınma ve İslami bir tehdidi etkisiz bırakmak konusundaki siyasi menfaatleri,
- Normatif uyum ilkelerinin, yerli hakların istekleriyle benzerliği.

Bu nedenle, normatif uyum için ahlaki ve siyasi şartlar bir dereceye kadar gerçekleştirilmiştir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, açılacak ciddi engeller halen mevcuttur.

IV. Neden İnsan Hakları? Neden bir Medeniyetsel Hak?

20. yüzyılın ikinci yarısının ayırt edici özelliği, hakların tanınması yoluyla, sorunların meşrulaştırıcı bir usul takip edilerek halledilmeye çalışılmasıdır. Bu durum, genel olarak fertler ve hükümetler arasındaki ilişkilerde vaki olmuş; daha sonraları ise, grup ayırıcılığı, çocuklar, kadınlar ve çevre gibi daha özel konulardaki isteklerde belirginleşmiştir. İnsan hakları kü-

mesindeki simgeler, davranışsal bir uygulama ve zorlamayı temin etmektedir. Dünyada hakim olan adaletsizliği silmeye yönelik olarak insan haklarına duyulan güven “yumuşak (narın) kanun” un (soft law) tüm mübhemliklerini bünyesinde barındırmaktadır.³⁴

Tarihin bu devresinde, insan haklarının medeniyetler bazında himayesi için öne sürülen temel iddia, sorunların çözümü için ciddi talepleri ihtiva eden ve bünyesinde önemli çatışma alanları barındıran bir ortam hakkındaki gözlemlerimizin bir ürünüdür. Medeniyetsel katılım hakkının dile getirilişi, aynı zamanda bilinç artırıcı ve eğitici bir yol olabilir. Bunun bir başka faydası ise, küreselleşmenin sahte evrenselliğine meydan okumak; ekolojik ve biyolojik birlik ile medeniyetsel farklılığı kaynaştıracak medeniyetler arası bir dünya düzeni alternatifini sunmasıdır.

Çeviren

Fatih Bayram

34. İnsan haklarının temayülleri ve kapsamının genişletilmesine paralel çalışmalar için bkz. Abdullahi Ahmed An-Naim, **Human Rights in Cross-Cultural Perspectives : A Quest for Consensus** (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1992), bilhassa An-na'im'le ilgili bölüm, 19-43; Smitu Kothari and Harsh Sethi, **Rethinking Human Rights:Challenges for Theory and Action** (New York: Horizons, 1989); Myres S. McDougal, Harold D. Lasswell, Lung-chu Chen, **Human Rights and World Puplic Order** (New Haven, CT: Yale University Press, 1980); William Felice'in insan hakları konusunda “halkların hakları” şeklinde çıkacak olan bir kitabı.